

ФІЛОСОФІЯ

УДК 141.82 (091): (477) "198/199"
DOI: <https://doi.org/10.17721/sophia.2025.26.12>

Георгій ВДОВИЧЕНКО, д-р філос. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0002-8532-7672
e-mail: georgyvdivyuchenko@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

**КИЇВСЬКЕ ФІЛОСОФСЬКЕ КОЛО І КРИЗА МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ
В КИЇВСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
(80-ТІ – ПЕРША ПОЛОВИНА 90-Х РОКІВ ХХ СТ.)**

Вступ. Наголошено, що київське філософське коло 50–90-х років ХХ ст., представлене переважно випускниками філософського факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка – його викладачами і співробітниками Інституту філософії АН УРСР, було чільним учасником деградації ідеології сталінізму в УРСР. Підкреслено, що творці наших національних філософських освіти, науки і культури від хрущовської "відлиги" до фіналу "перебудови", а саме – директор цього інституту в 1968–2001 рр. В. Шинкарук, декани цього факультету – від В. Танчера до М. Тарасенка і А. Конверського – і їхні колеги спільно доклали до їх реорганізації в контексті критичного осмислення і аргументованого заперечення офіційних радянських ідеології та філософії.

Мета статті полягає в розгляді внеску цього Київського філософського кола до реформування, критики і деградації марксистсько-ленінської філософії у 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. як у КДУ імені Т. Г. Шевченка, так і у філософських освіті, науці й культурі УРСР загалом.

Методи. Для досягнення цієї мети використано сучасні та класичні методи як філософського й історико-філософського аналізу, так і низки новітніх гуманітарних дисциплін. Разом з основними принципами наукового пізнання: об'єктивності, системності та історизму, в статті задіяно логічний і історичний загальні методи. Поряд із методами біографічного аналізу постатей згаданого кола та соціокультурного аналізу поступу освітньо-наукового й суспільно-політичного життя УРСР другої половини ХХ ст. використано і методи структурно-функціонального та порівняльного аналізу еволюції тогочасних вітчизняної та закордонної філософських думок.

Результати. Розкрито, що у процесі критики та деградації марксистсько-ленінізму і його філософської основи взяли участь чотири генерації цього кола: від П. Копніна та його учнів С. Кримського, М. Поповича, А. Горак, І. Бичка до їхніх колег В. Шинкарука, Т. Яцук, Є. Бистрицького, А. Єрмоленка, А. Лоя, С. Пролєєва й інших. Широкий спектр їхніх праць часів "застою" і "перебудови", як і весь досвід їхньої педагогічної роботи на згаданому факультеті, виразно засвідчив їхній вагомий внесок до деідеологізації та демократизації вітчизняних філософських освіти, науки й культури в контексті творчого засвоєння ними найкращих інтелектуальних здобутків світового цивілізаційного поступу.

Висновки. Проаналізовано широкий спектр наукових та інших видань фахової філософської спільноти УРСР 70–90-х років ХХ ст. та інтерв'ю творців Київського філософського кола в проєктах з усної історії філософії першої чверті цього віку. Аргументовано, що вони засвідчують його принципове тематично-змістове долучення у науковій роботі та педагогічній діяльності наприкінці "застою" і протягом періоду "перебудови" в СРСР до світового постмодерного філософського життя. На підставі засвоєння досвіду неомарксизму та широкого спектра філософських учень постмодерну це коло ініціювало дерадянізацію вищої освіти УРСР.

Ключові слова: історія філософії України, Київське філософське коло 50–90-х років ХХ ст., Інститут філософії АН УРСР, КДУ імені Т. Г. Шевченка, усна історія філософії, П. Копнін, В. Шинкарук, А. Конверський, М. Тарасенко.

Вступ

У попередніх статтях (Вдовиченко, 2024а; Вдовиченко, 2024с) цього циклу публікацій, присвяченого занепаду, деградації і кризі тоталітарної "радянської" ідеології, як і її ж заполітизованого обґрунтування у філософських освіті, науці й культурі УРСР від сталінського до кінця постсталінського періодів її історії, висвітлено суттєвий внесок до цього процесу першого і другого покоління Київського філософського кола другої половини ХХ ст. У центрі дослідження у них постали два перші з чотирьох класифікованих нами етапів цих занепаду, деградації та кризи: 1) початковий, чи витоків критичного перегляду сталінського варіанту марксизму-ленінізму (кінець 40-х – кінець 50-х років ХХ ст.), та 2) другий, чи становлення системного критичного перегляду вказаного варіанта вже у світлі філософії постмодерну (кінець 50-х – середина 60-х років ХХ ст.). Головним суб'єктом ініціювання і втілення цих поступових та водночас незворотних змін у вітчизняному академічному і вишівському філософському процесі за хрущовської "відлиги", неосталінського "застою" і горбачовської "перебудови" стала Київська філософська школа другої половини минулого віку. Це – метафоричне позначення умовної спільноти науковців і викладачів Інституту філософії АН УРСР та філософського

факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка. Її чільними представниками – творцями і діячами, з кінця 40–50-х років ХХ ст. були учасники Другої світової війни М. Злотіна та П. Копнін, як і їхні старші та молодші колеги – від М. Юшманова і М. Гончаренка до їхніх учнів у згаданому виші М. Поповича, С. Кримського, В. Горського та інших. Вони спільно доклали до відродження і продовження у цих філософських установах найкращих традицій репресованого сталінізмом "філософського фронту" УСРР періоду "Розстріляного Відродження". Згадані київські філософські школа і, ширше, коло стали основним учасником і, власне, провідним суб'єктом інституціоналізації рідної філософської думки як національної за постсталінського часу. Її поступ з другої половини 50-х років ХХ ст. визначався публічним і переважно підспудним критичним осмисленням марксизму-ленінізму з позицій нео- та, зокрема, не- й антимарксистських філософських ідей, учень і течій постмодерну.

Системно висвітлюючи цей процес як у двох згаданих вище публікаціях, так і в низці інших праць, передусім – у монографії (Вдовиченко, 2024b), присвяченій першому комплексному дослідженню здобутків проєктів з усної історії філософії у незалежній Україні, автор цієї статті перейшов у ній до питомого вивчення класифікованих ним же двох завершальних етапів згаданого

© Вдовиченко Георгій, 2025

процесу занепаду, деструкції та кризи марксистсько-ленінської філософії в академічній науковій думці та вищій освіті УРСР другої половини 60-х – у 80-х роках ХХ ст. На його думку, їх ідейно-тематичний зміст можна визначити саме так: 3) публічні критика і початок деструкції марксистсько-ленінської філософії шістдесятниками (середина 60-х – середина 80-х років ХХ ст.); 4) системні деструкція і вже криза марксистсько-ленінської за горбачовської "перебудови" (середина 80-х років ХХ ст. – 1991 р.). Безпосередній свідок та згодом учасник цього процесу і його поступу в незалежній Україні з 1991 р. – від часу його вступу на філософський факультет тоді Київського університету ім. Т. Г. Шевченка і наступної чвертьвікової науково-педагогічної роботи в ньому, автор статті засвідчує актуальність аналізу, оцінювання та висвітлення цих подій у його та його колег спогадах як важливої за поруки уникнення викликів та загроз повторення світоглядних та наукових практик тоталітарного СРСР у майбутньому. Активне збройне і водночас ідейно-світоглядне, зокрема філософське, протистояння України і країн демократичного світу "осі зла" на чолі з тоталітарною РФ, що триває досі, щодня підтверджує потребу в засвоєнні повчальних уроків звитяжного протиборства генерації "шістдесятників" з антилюдською ідеологією сталінського і постсталінського СРСР. Чи не найпоказовішим прикладом виконання цього завдання є оприлюднений уже в цьому столітті в журналах "Філософська думка" та "Sententiae", як і в низці мемуарних видань, досвід вітчизняної усної історії філософії. Завданням цієї статті є розгляд масиву особистих свідчень та дослідницьких висновків щодо ролі Київського філософського кола в підготовці й реалізації світоглядного трансформування філософського – академічного і вишівського – життя УРСР на зламі минулого і цього віків.

Мета нашої статті полягає в розгляді внеску Київського філософського кола до реформування, критики та деструкції марксистсько-ленінської філософії у 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. як у КДУ імені Т. Г. Шевченка, так і у філософській освіті, науці й культурі УРСР загалом.

Огляд літератури. Як і у двох попередніх публікаціях цього циклу, в центрі уваги в цій статті постав корпус з понад 10 проведених Студентським товариством усної історії філософії при Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка в 2017–2025 рр. інтерв'ю з відомими діячами Київського філософського кола другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Протягом цих дев'яти років у журналі "Sententiae", який реферується з 2015 р. у наукометричній базі SCOPUS, опубліковано матеріали українознавчих проєктів цього товариства, наприклад таких, як "Справа філософії в Радянській Україні" й "Філософія в Україні 60-х – 80-х років ХХ ст.". Це – бесіди груп інтерв'юєрів згаданого товариства з представниками другого, третього і вже наступних поколінь вказаного кола, починаючи від діалогів (Головаха та ін., 2017; Пролєєв та ін., 2018; Стратій та ін., 2018) і закінчуючи, на цьому етапі, розмовами (Чайка та ін., 2024; Ящук, & Хома 2025). Цікаво, що в цих заходах узяла активну участь і старша колега творців Студентського товариства – ініціаторка пілотного проєкту з усної історії філософії під назвою "Усні історії філософів", докторка філософських наук, професорка Т. Чайка. Як і низка її перевесників та молодших товаришів по навчанню на філософському факультеті цього вишу й роботи на ньому та в Інституті філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, а саме Бистрицький та ін. (2020), Лой та ін. (2021), Малахов (2021/2022); Причепій та ін. (2022) та інші, вона узагальнила в цьому її інтерв'ю досвід власного проєкту, в якому

брали участь класики вітчизняної філософії, як-от Кримський та Чайка (2012), Горський та Чайка (2014). Відтворення досліджуваних у цій статті подій з історії філософського факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка другої половини ХХ – першої чверті ХХІ ст. неможливе й без опрацювання матеріалів авторитетних монографій представницьких авторських колективів його науково-педагогічних працівників минулого й цього віків (Конверський та ін., 2005; Губерський та ін., 2024). Важливим сегментом джерельної бази цієї статті є призабуті раритетні наукові видання як Інституту філософії АН УРСР 70-х – початку 90-х років ХХ ст., наприклад перша історія згаданого філософського кола (Табачковський, 2002), так і працівників КДУ ім. Т. Г. Шевченка того ж часу, зокрема перші українськомовні навчально-методичні видання з філософії у незалежній Україні (Бичко та ін., 1991; Бичко та ін., 1994), зокрема й студії автора цієї статті (Вдовиченко та ін., 2008, с. 485–506; Вдовиченко, 2024b).

Методи

Для досягнення мети цієї статті використано сучасні та класичні методи як філософського й історико-філософського аналізу, так і низки новітніх гуманітарних дисциплін. Разом з основними принципами наукового пізнання – об'єктивності, системності та історизму – задіяно логічний і історичний загальні методи. Поряд із методами біографічного аналізу постатей згаданого кола та соціокультурного аналізу поступу освітньо-наукового та суспільно-політичного життя УРСР другої половини ХХ ст. використано методи структурно-функціонального й порівняльного аналізу еволюції тогочасних вітчизняної та закордонної філософських думок.

Результати

Історії філософського факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка 80-х – початку 90-х років ХХ ст., як і вже КНУ ім. Тараса Шевченка 90-х років ХХ–ХХІ ст., присвячено низку цікавих ґрунтовних колективних монографій науково-педагогічних працівників цього факультету, ініційованих його випускником 1971 р. – завідувачем кафедри логіки з 1992 р., а вже з 1995 р. і дотепер – деканом цього факультету А. Конверським. За активної участі кафедри української філософії та культури, зокрема наставника, наукового керівника та консультанта автора цієї статті – доктора філософських наук, професора І. В. Огородника, створено та видано такі найприкметніші з них, як (Конверський та ін., 2005; Губерський та ін., 2010). Першу з цих двох праць, що докладно розкривали історію філософських студій у цим виші від його заснування в 1834 р., ще як Університету Св. Володимира в Києві, написано за участі одного з найвідоміших творців Київського філософського кола з 60-х років минулого століття – наставника автора цієї статті в студентські роки, доктора філософських наук, професора І. Бичка. У ній тему деструкції та кризи марксистсько-ленінської філософії у системі вищої освіти УРСР від фіналу "застою" до самого кінця горбачовської "перебудови" представлено в розділах "3. Філософія у Київському університеті у 1920–1990 роках" та в кінцевому "4. Філософський факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1991–2004)". Суттєвим же доповненням до висвітленого в останньому параграфі "5. Філософські дослідження у Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка у 70–80-ті роки ХХ ст." першого з цих розділів завершального етапу постсталінського періоду філософської освіти в УРСР, є зазначене вище видання за редакцією екскректора КНУ ім. Тараса Шевченка Л. В. Губерського. В обох цих працях їх авторами – учасниками описуваних подій, не в останню чергу на прикладі

власного наукового і життєвого досвіду, предметно розкрито відчутне й уже непереборне наростання з початку 80-х років минулого віку реформування викладання філософських дисциплін на єдиному філософському факультеті УРСР їхньої *alma mater*. Воно відбувалось у річищі визначальних для поступу рідної філософської думки здобутків Київського філософського кола як у Інституті філософії АН УРСР під проводом В. Шинкарука, так і на філософському факультеті КДУ ім. Т. Г. Шевченка.

На ньому, під орудою його деканів від В. Шинкарука до М. Тарасенка і А. Конверського – відомих науковців та педагогів України, з 60-х до 90-х років ХХ ст. включно тривало показове в багатьох аспектах і далеко не просто оновлення тематики, змісту та методології науково-дослідницької і науково-педагогічної роботи. Визначальні аспекти та прикметні подробиці цього трансформаційного процесу достеменно висвітлені в обох згаданих виданнях, передусім у першому з них, на прикладах здобутків та втрат діяльності колективів кафедр філософського факультету в 70–80-х роках ХХ ст.: історії філософії на чолі з Д. Остряниним та І. Бичком, діалектичного матеріалізму на чолі з П. Дишлевім, відновленої з 1971 р. кафедри логіки на чолі з В. Павловим, етики та естетики на чолі з Л. Т. Левчук, історії і теорії атеїзму на чолі з В. К. Танчером, а з 1986 р. – Ю. А. Калініним, як і кафедр філософії природничих факультетів, філософії гуманітарних факультетів, історичного матеріалізму і інших. Чи не найпоказовішим проявом наростання кризи марксистсько-ленінської філософії стала робота кафедри наукового комунізму, незважаючи на ясну наявність у назвах виданих її колективом студій понять "культура", "людина", "особистість" і "творчість", як в українсько-угорській монографії "Соціалістична духовна культура: деякі питання історії, теорії та практики" (1980) за редакцією В. Антоненка та його угорського колеги Д. Фаркаша. Виразно позначена впливом ідеології "здобутків та перспектив" комуністичного будівництва в СРСР і в країнах так званої "соціалістичної співдружності", тематика науково-дослідницької роботи всіх інших згаданих вище кафедр переважно тяжіла до поглибленого розгляду теоретичних та історичних вимірів широкого спектра соціогуманітарних дисциплін з урахуванням палітри здобутків світової науки. Цікавим взірцем такої контроверсійності став і вихід у світ, услід за виданою кафедрою етики і естетики монографією "Морально-естетичні основи формування комуністичного світогляду студентів" (1974) за редакцією В. Кудіна, яка прямо апелювала до європейського і світового етико-естетичного досвіду розвідки цієї кафедри "Морально-естетичні проблеми творчості" (1981) за редакцією Л. Т. Левчук.

Яскравими прикладами проростання в її науковому пошуку, як протягом понад чверті століття завідувачки цієї кафедри, здобутків світових етики і естетики крізь тематику, фразеологію і стилістику офіційної радянської науки стали десятки праць. Ця закономірність властива для наукових студій другої половини 70-х – 80-х років ХХ ст. як її знаних колег по цій кафедрі, передусім – докторів філософських наук, професорів О. І. Фортової та А. С. Канарського, так і для доволі багатьох не менш відомих творців вітчизняної вишівської науки та водночас визначних українських педагогів. Серед них – і професор В. К. Танчер та очолюваний ним протягом майже тридцяти років колектив. Учасник важливої науково-педагогічної роботи на філософському факультеті КДУ ім. Т. Г. Шевченка цілого постсталінського часу історії України, він був науковим керівником понад 50 успішно

захищених по його кафедрі дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук, як і організатором та дієвим учасником низки видавничих проєктів і всеукраїнських та міжнародних наукових заходів. Декан історико-філософського і вже філософського факультету цього вишу в складні для нього часи – у 1954–1955 рр. та 1968–1972 рр., він творчо переходив від критичного розгляду теорії й практики церковно-релігійного життя в УРСР, СРСР і за кордоном крізь призму настанов наукового атеїзму до закладання засад сучасного релігієзнавства, як-от у деяких перших вітчизняних підручниках з цієї дисципліни. Знаним прикладом науково-педагогічної роботи їх автора з творчою молоддю є постать його найвідомішого сьгодні учня – президента Української асоціації релігієзнавців А. М. Колодного. Зміни тривали у 80-х роках ХХ ст. і на кафедрах історичного та діалектичного матеріалізму, передусім – у роботі таких відомих членів першої з них, як доктори філософських наук, професори Г. І. Горак, О. І. Погорілий і Т. І. Ящук. Перша, відома читацькій аудиторії публічними виступами на шпальтах щорічника Товариства "Знання" УРСР і АН УРСР статтею (Горак, 1988), є співавторкою низки перших українськомовних навчально-методичних видань з філософії у незалежній Україні, як і двох книг спогадів про свій життєвий шлях, головним чином – власні навчання та роботу на філософському факультеті її *alma mater* (Горак, & Березко, 2006; Горак, 2009).

Вартий системного осмислення науково-педагогічний доробок її колеги – дослідника історії і теорії соціології та культурології, О. Погорілого, світлій пам'яті якого присвячено біобібліографічний показник Патрушевої і Павленка (2000). Випускник філософського факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка в 1962 р., а впродовж 1988–1991 рр. завідувач його кафедри соціології, якій присвятив понад чверть століття наукової та викладацької роботи в *alma mater*, він став автором пілотних українськомовних навчальних посібників незалежної України першої половини 90-х років ХХ ст. з історії та теорії соціології від античності до початку ХХ ст. Один із перших аспірантів П. В. Копніна, він ще в студентські роки став відомим науковій спільноті як автор написаної під орудою завідувача кафедри астрономії фізичного факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка професора С. К. Всехсвятського й опублікованої у 1962 р. у журналі "Філософські науки" статті про філософський зміст космологічної проблеми. У 70–80-х роках ХХ ст. О. Погорілий – авторитетний дослідник соціології світової культури. Його глибокі роздуми над історією західно-європейських філософії і соціології постмодерну, підбиті в опублікованій 1987 р. "перебудовчій" монографії про тогочасну світову соціологію культури, розквітли в незалежній Україні в одному з найвідоміших його підручників з культурології. Помітний внесок до трансформування навчально-педагогічного процесу на філософському факультеті КДУ ім. Т. Г. Шевченка – флагмана вищої освіти УРСР, а нині – незалежної України, зробило чимало колег цих науковців з цієї й інших кафедр їхньої *alma mater*, як доктора філософських наук, професорка Т. І. Ящук. Вона, як і низка її товаришів – випускників і, згодом, викладачів цього факультету, як-от директор Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, доктор філософських наук, професор А. Єрмоленко, засвідчила участь у цих подіях у двох її інтерв'ю згаданому Студентському товариству. Якщо перше з них на тему "Радянська соціальна філософія: вихід за межі історичного матеріалізму" (Ящук, & Хома, 2022) було взяте в неї в 2022–2023 рр., то друге присвячене не менш актуальній для розкриття теми нашої статті – проблемі

"Конвергенція" історичного матеріалізму 1970–1980-х років в Україні: шлях до соціальної, політичної чи моральної філософії?" (Ящук, & Хома, 2025).

За п'ять неповних років – з 2017 р. і до початку 2022 р. включно, Студентське товариство здійснило перший умовний етап реалізації запланованих ним проєктів, який припав на період гібридної війни РФ в Україні. Водночас з початку 2022 р. досі, тобто вже під час повномасштабної війни РФ проти України, триває другий умовний етап цього процесу. У межах цих проєктів групами інтерв'юєрів товариства було проведено понад 10 інтерв'ю з відомими представниками вітчизняної філософії, переважно – з Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ і згаданого факультету, такими як: Є. Бистрицький, Н. Вяткіна, Є. Головаха, В. Козловський, А. Лой, В. Малахов, С. Пролєєв, С. Секундант, Я. Стратій, Т. Ящук та інші. З 2017 р. до початку 2022 р. цим товариством було проінтерв'ювано таких відомих українських науковців і викладачів, як: директор Інституту соціології НАН України, син творців Київського філософського кола – І. Головахи та М. Злотіної, Є. Головаха; засновник і перший президент з 1994 р. Українського філософського фонду Є. Бистрицький; його наступник на цій посаді в 1998–2019 рр., а в 1990–1995 рр. – співголова Асоціації молодих філософів України, С. Пролєєв; перекладачка і дослідниця латинимовних курсів лекцій учених Києво-Могилянської академії XVII–XVIII ст. Я. Стратій, – а також деякі з їхніх колег із цих установ (Н. Вяткіну, В. Козловського, А. Лоя і В. Малахова). З початку 2022 р. до кінця 2025 р. цим товариством було записано й опубліковано інтерв'ю з відомими дослідниками німецької філософської думки – докторами філософських наук, професорами Є. Причепієм та А. Єрмоленком, як і згаданими їхніми колегами Т. Чайкою і Т. Ящук. Переважна більшість назв цих-от бесід виявляє тенденцію підкреслено критичного оцінювання їх авторами офіційних парадигм та наративів комуністичної ідеології СРСР та її ж філософського обґрунтування і за сталінського, і вже постсталінського часу в історії УРСР, зі спрямуванням ними виразної уваги на царину української філософської освіти 60–80-х років ХХ ст. Зокрема, у назві інтерв'ю з С. Пролєєвим "Філософія як школа життя за часів тоталітаризму" (Пролєєв та ін., 2018) з двох частин – "1. Мислення в просторі радянських міфів" та "2. Міст у сьогодні", показово відображено натхненний життєвий досвід випускника КДУ ім. Т. Г. Шевченка початку 80-х років ХХ ст., фахове становлення якого припало на межу фіналу СРСР та народження незалежної України.

Яскравими прикладами збагаченої значнішим досвідом особистісного та фахового становлення інтроспекції старших колег С. Пролєєва по згаданому інституту є інтерв'ю народжених невдовзі після кінця Другої світової війни перевесників: "Українська філософія на зламі епох" (2018) з Я. Стратій та "Розум за "залізною завесою": українська філософія пізнього СРСР та світова наука" (2021) з А. Лоєм. Не раз досліджені і згадані в наших публікаціях, зокрема в монографії (Вдовиченко, 2024b), ці блискучі взірці усної історії філософії вихованки Львівського держуніверситету ім. І. Франка та випускника КДУ ім. Т. Г. Шевченка є показовими свідченнями предметного, комплексного та системного й водночас вельми проникливого, глибоко зворушливого і досить пристрасного осмислення втрачених можливостей тоталітарного і здобутих перспектив посттоталітарного поступу вітчизняних філософських освіти, науки та культури. Як Ярослава Стратій – уродженка Мукачєвого, співробітниця Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові, а згодом –

і Інституту філософії АН УРСР, так і цей її колега по інституту – уродженець Переяславщини, випускник КДУ ім. Т. Г. Шевченка, згодом – викладач філософських дисциплін в *alma mater*, зокрема в автора цієї статті, засновник та перший очільник Кантівського товариства в Україні з 1998 р. А. Лой, спільно висвітлили на власному значному понад півстолітньому науковому і педагогічному досвіді особисто пережиті – сповнені юних надій, проте не раз – і психологічно травматичні, метаморфози власних долі, як дієвих учасників позитивних змін у філософському житті УРСР. Відзначаючи в інтерв'ю "атмосферу творчого пошуку" в колективі згаданого інституту від часу директорства П. Копніна, Я. Стратій водночас висвітлює і варварські – адміністративно-цензурні тощо, перешкоди на шляху поступу творчого філософського пошуку в академічних залах і університетських аудиторіях УРСР 70–80-х років ХХ ст., як-от (Стратій та ін., 2018, с. 195). Ця тема на не менш високому рівні її теоретичного узагальнення просотує і роздуми А. Лоя в низці його нових публікацій, зокрема про радянську філософію у перебігу часу в опублікованій видавництвом "Основи" його авторській монографії (Лой, 2025). Одним зі свідчень вагомого внеску А. Лоя та його колег по факультету до подолання загроз тоталітарної ідеології СРСР є виданий у 2011 р. за його ж редакцією з колегами з кафедри теоретичної і практичної філософії, докторами філософських наук В. Кебуладзе та Т. Ящук підручник з основ практичної філософії.

Т. Ящук як головна учасниця проведених Студентським товариством двох інтерв'ю панорамно й предметно розкрила перипетії деструкції офіційних версій парадигми марксистсько-ленінського матеріалістичного бачення історії людства у вищій освіті УРСР. Пояснення нею наукових і соціокультурних чинників кризи як цього вчення, так і системи вищої, передусім філософської, освіти в УРСР епохи "застою" і витоків її трансформування з кінця 60-х – 70-х років ХХ ст., показово проілюстроване на прикладі її власної науково-педагогічної роботи з початку 70-х років ХХ ст. на кафедрі філософії гуманітарних факультетів КДУ ім. Т. Г. Шевченка. Змальовуючи колізії метаморфозування у цьому виші в останній третині 80-х років ХХ ст. кафедр діалектичного й історичного матеріалізму на кафедрі теоретичної і практичної філософії, Т. Ящук, як і чимало її інтерв'ююваних колег та істориків вітчизняної філософії цього ж періоду, насамперед Горак (2009), вказала на винятковий внесок до, за її словами, радикальних оновлень у навчальних планах, у структурі і змісті дисциплін, планах впровадження нових дисциплін, як і у світоглядному реформуванні цілої вищої філософської освіти в УРСР пізньорадянського періоду, тоді декана філософського факультету цього вишу М. Ф. Тарасенка. Наставник автора цієї статті в першій половині 90-х років минулого віку, а також автор і викладач – разом зі згаданою Г. Горак – нормативного курсу "Вступ до філософії. Людина і світ" на першому курсі, а на третьому курсі з вересня 1994 р. – і курсу "Епістемологія. Теорія пізнання", він був ініціатором написання та виходу в світ саме в нашій спільній *alma mater* перших – оновлених та вже новаторських – навчально-методичних видань із широкого тематично змістовного кола філософських дисциплін. Це були й інноваційні в незалежній Україні першій половині 90-х років ХХ ст. навчально-методичні проєкти кафедри української філософії та культури філософського факультету і відділу історії філософії України згаданого вище інституту з історії філософії України.

Не менш важливими й повчальними свідченнями за-непаду та кризи тоталітарної "радянської" ідеології і її філософського бекграунду протягом 60–90-х років ХХ ст., з огляду на роль у цьому процесі, як і в демократизуванні та деідеологізуванні філософських освіти, науки та культури в УРСР на загал, традицій німецької класичної філософії та новаторських інтенцій її вітчизняних і закордонних спадкоємців, стали і три наступні інтерв'ю Студентського товариства: "Гегель і українська філософія 70–80-х років" (2020–2021) з В. Козловським, "Німецька філософія в українському контексті (70–80-ті роки ХХ ст.)" (2022–2023) з А. Ермоленком та "Феноменологія знаків долі" (2022–2023) з Є. Причепієм. Осмислюючи безумовно значущу роль західноєвропейської, передусім німецької, філософської спадщини ХІХ–ХХ ст. у процесі трансформування публічного і водночас прихованого вітчизняного філософського життя епохи "застою" і вже горбачовської "перебудови" на прикладах животворчого впливу на нього ідей та вчень як І. Канта та Г. Гегеля, К. Маркса та Е. Гуссерля, так і Ю. Габермаса, Г. Йонаса, К.-О. Апеля та багатьох їхніх колеґ-мислителів з НДР і насамперед тогочасної ФРН, ці автори спільно відзначили вкрай важливий внесок до пробудження їх та їхніх колеґ зацікавлення цими постатями ще на студентській лаві саме В. Шинкарука. Оцінюючи 70-ті роки ХХ ст. у соціокультурному житті УРСР і СРСР як "час "спорохнілого", або ж "ветхого", тоталітаризму, студент філософського факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка з 1973 р. А. Ермоленко так визначив цю епоху свого духовного становлення: за відсутності ще "зовсім негативного ставлення до радянської дійсності", він та ціле його покоління "досить скептично ставилось до офіційної ідеології" з позиції "цинічного розуму" і водночас у цьому "суспільстві тоталітарному і бюрократичному" навчалось "філософії оригінальної, відкритої до спілкування" (Ермоленко та ін., 2022, с. 147). Крім позитивного впливу на себе плеяди знаних мислителів-"шістдесятників", він відзначив вагому роль у його та його товаришів змужнінні постаті А. Лоя як автора спецкурсу "Сучасна зарубіжна філософія", тоді як нормативні "курси діамату та істмату", разом із "науковим комунізмом і подібними" курсами, визнав за тогочасні номенклатурні – "найбільш ідеологічні дисципліни".

Починаючи від середини 60-х років ХХ ст., а саме завдяки колективним монографіям відділу історії філософії на Україні Інституту філософії АН УРСР та інших відділів цієї ж установи (Острянин та ін., 1966; Євдокименко та ін., 1968), важливим – новаторським, здобутком навчального процесу на філософському факультеті КДУ ім. Т. Г. Шевченка стало перше українськомовне академічне комплексне й системне висвітлення поступу вітчизняних філософських освіти, науки та культури від їхніх архаїчних витоків до середини минулого віку. Доволі важливою ланкою цього підцензурного та заідеологізованого, але ж найповнішого на той час відтворення української національної філософської традиції, став продовжений на початку 80-х років ХХ ст. у колективній монографії "Філософська думка в Києві (історико-філософський нарис)" (1982) науковцями того ж і низки інших інститутів АН УРСР предметний розгляд творцями самого Київського філософського кола 40–90-х років ХХ ст. власного внеску до інституціоналізації цієї традиції. До рук мого батька – студента згаданого факультету якраз у другій половині 60-х років ХХ ст., потрапили як ці, так і чимало інших праць авторів зазначених видань, активно задіяні тоді ж у навчальному процесі його викладачами, зокрема його батьком і моїм дідом Г. Г. Вдовиченком. Він

був на тоді завідувачем кафедри філософії Інституту підвищення кваліфікації при КДУ ім. Т. Г. Шевченка, розробником та лектором низки нормативних та інших лекційних курсів, зокрема "Свідомість, її походження і сутність", членом правління Українського відділення Філософського товариства СРСР, доктором філософських наук та професором цього вишу. Не раз згадані авторами цих праць його публікації 50–60-х років ХХ ст., присвячені як філософії "механіцизму", так і зв'язку "ленінської теорії відображення" з кібернетикою, яскраво увиразнюють лексичні та стилістичні псевдоморфози ідеології СРСР. Як ці назви, так і публічні назви ініціюваних та очолених директорами згаданого інституту П. Копніним і В. Шинкаруком двох неформальних шкіл – "червоного позитивізму" та "червоного екзистенціалізму", а саме: школа "розроблення проблем наукового пізнання" першого з них та школа "дослідження світоглядних аспектів діалектики" другого, – приховували проростання крізь шкаралупу категоріального радянського офіціозу наснаженої світовим постмодерним науковим досвідом живої і оригінальної філософської думки.

Згадані видання 60-х – початку 80-х років ХХ ст. з історії філософії у Києві та в Україні вперше запропонували студентству та читацькому загалу системний розгляд усіх тенденцій та напрямів науково-дослідної роботи Київського філософського кола переважно на прикладі рясних наукових здобутків цих шкіл. Не раз здійснений автором цієї статті аналіз як двох визначальних маркерів їх теоретичного оформлення – колективних праць (Копнин і др., 1965) школи копніністів і (Шинкарук та ін., 1977) школи шинкарукістів, так і широкого спектра студій їхніх авторів та їхніх колеґ 60–90-х років ХХ ст., дозволяє впевнено стверджувати, що на межі кінця 70-х – початку 80-х років минулого віку й визрів час наростання вже невідворотного – плюралістично-гуманістичного, трансформування вітчизняних філософських освіти, науки і культури на пострадянській за горбачовської "перебудови". Майже всуціль російськомовний перелік монографій учених Інституту філософії АН УРСР, які побачили світ у видавництві цієї академії "Наукова думка" у 80-х – на початку 90-х років ХХ ст., виявляє, однак, питомо українське наукове обличчя змужнілої фахової спільноти постсталінської УРСР, хоч і з прикрою тематичною та лексичною тінню неосталінської ідеологічної парадигми епохи "застою", що вкривала його. Початок 80-х років минулого віку, позначений розголом воєнної "афганської авантюри" СРСР у цілому світі та, як наслідок, економічною й політичною блокадою "імперії зла" з боку світового демократичного табору, виявив традиційно потужний творчий потенціал дослідників філософських питань природознавства, передусім П. Дишлевого та Н. Депенчук, В. Кузнецова, Л. Озадовської, В. Храмової та інших. Взірцями інноваційних осмислення і популяризації цього блоку вітчизняних філософських студій стали, на наш погляд, розвідки про категоріальний синтез теоретичного знання (Храмова, 1984) та філософські проблеми обґрунтування фізичної теорії (Кравченко, 1985). Їх блискучим продовженням є праці другої половини того десятиліття про проблеми "універсалій" у фізичному пізнанні (Кузнецов, 1987), як і про філософсько-методологічні регулятиви фізичного знання (Озадовська, 1989). Показові зміни в баченні й розумінні явищ релігії та атеїзму наявні у виданні колективу знаних релігієзнавців УРСР (Лобовик та ін., 1991).

На окрему увагу заслуговує внесок до цієї спільної справи й видатного творця харківської філософської школи – доктора філософських наук, професора І.

Цехмістра, зокрема як автора студії з пошуку квантової концепції фізичних засновків свідомості (Цехмістро, 1981). Не меншої поваги вартий значний науковий доробок представників шкіл П. Копніна і В. Шинкарука, як-от видання їхніх учнів і їх же самих: (Попович та ін., 1982) про розуміння як логіко-гносеологічну проблему; (Шинкарук, & Яценко, 1984) про гуманізм діалектико-матеріалістичного світогляду; (Булатов и др., 1989) у царині розгляду соціально-практичних і прогностичних аспектів законів і принципи матеріалістичної діалектики. Тоді ж з'явилися і оригінальні авторські монографії, присвячені вивченню світових науки і культури крізь призму філософсько-семантичного аналізу явища різних типів "текстів" культур народів світу, зокрема праці: (Горський, 1981) про історико-філософське тлумачення тексту; (Жоль, 1984) з дослідження феноменів думки, слова й метафори в контексті проблем семантики в філософському освітленні та (Васильев, 1988) щодо синтезу сенсу при створенні і розумінні тексту. Поруч із ними український читач отримав до рук і кілька колективних монографій науковців з Інституту філософії АН УРСР, у яких у річичі неогуманістичної – насамперед західноєвропейської, традиції активно тривало розкриття вельми яскравої тематично змістовної палітри питань світових етики, естетики і соціогуманітаристики на загал, передусім у працях: (Мазепа и др., 1980) про художню діяльність у світлі відносин суб'єкта й об'єктивної детермінації; (Шудря и др., 1985) з теми місця і ролі мистецтва у світі духовної культури й (Сохань, & Тихонович, 1985) з виконанням у ній соціально-психологічним аналізом "життя як творчості". Водночас пильне зацікавлення цих науковців та багатьох їхніх товаришів привернули виклики технократизації і глобалізації уже постіндустріального суспільства на тлі актуалізації антропологічної тематики, що все настійніше й загрозливіше наростали, зокрема в розвідках: (Гордиенко и др., 1985) з критичним розглядом питання "сучасна буржуазна філософія людини"; (Сохань, & Ануфриева, 1988) про час науково-технічного прогресу і творчий потенціал людини в ньому та (Мороз, 1988) з комплексним вивченням ролі кібернетики в системі сучасного наукового знання.

Прикметними прикладами проростання в ті роки тематики перспективних філософських студій, продовжених їхніми авторами в незалежній Україні, є видання: (Ермоленко, & Райда, 1987) з проблеми "перетворених форм" соціальної раціональності; (Парахонский, 1988) про ціннісно-комунікативний аспект вивчення мови культури і генези знання; (Лой, 1988) з аналізом явища свідомості як предмета теорії пізнання, – та низка праць уже згаданих В. Горського, К. Жоля, М. Поповича, В. Шинкарука, як і С. Кримського та багатьох інших їхніх колег. Одним із них – неповторним творцем генерації філософів "шістдесятників" у КДУ ім. Т. Г. Шевченка, став і дотепер є наступник Г. Г. Вдовиченка на посаді завідувача кафедри філософії ІПК при цьому університеті в 1984–1992 рр., багатолітній професор кафедри історії філософії, зокрема її очільник у 1975–1984 рр., доктор філософських наук, професор І. Бичко. Випускник цього вишу в 1954 р., який розпочав науково-педагогічну роботу в ньому 1961 р. як доцент кафедр діалектичного і історичного матеріалізму, а потім – і доцент кафедр історії філософії та філософії гуманітарних факультетів, він увійшов до історії вітчизняної національної філософії, з легкого вислову П. Копніна, як "український Сартр". Автор близько 40 біографічних і інших гасел з історії світової філософії до видання "Українська Радянська Енциклопедія: в 17 тт." (1959–1965), І. Бичко натхненно долучився до

реформування змісту й форми навчального процесу в *alma mater* протягом півстоліття. Плодами цієї філософської життєтворчості стали його численні публікації другої половини 80-х років ХХ ст., як-от вступи й окремі розділи до колективних монографій останньої третини 80-х років ХХ ст. з тем "філософія гуманізму" і еволюція "від сталінізму до гуманізму". Це були і його виступи на круглих столах Інституту філософії АН УРСР і філософського факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка періоду горбачовської "перебудови". Назви його статей межі 80–90-х років ХХ ст., як-от: "Ідеологічна боротьба – не конфлікт, а діалог" (1990) та "Процес гуманітаризації вищої школи і питання розвитку філософії" (1991), – засвідчили плюралізацію та демократизацію українських філософських освіти, науки і культури. Не менш показовим свідченням цього постав і написаний І. Бичком для спільного видання філософів УРСР та Німецької Демократичної Республіки (Горський и др., 1991) з проблематики історії філософії та культури розділ під промовистою назвою "Національне і загальнолюдське в історії філософії".

Ця монографія, власне, є одним із найприкметніших прикладів фахового перегляду марксистсько-ленінської філософської парадигми мислителями Інституту філософії АН УРСР та філософського факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка на самому початку 90-х років ХХ ст. Двадцять її авторів, не в останню чергу – й викладачі цього університету І. Бичко, М. Булатов, Ю. Кушаков, В. Семенов та їхня ще юна тоді колега О. Забужко, присвятили її обґрунтуванню суті культурологічного аспекту в історико-філософській студії та аналізу проблем, пов'язаних із виконанням завдань дослідника розвитку філософії в системі культури. Закликаючи до критичного аналізу методологічних засад історико-філософської науки, які живили її у другій половині ХХ ст. у розвідках радянських істориків філософії, автор вступу В. Горський наголосив, що автори праці прагнуть звернути увагу колег на перспективність широкого розвитку досліджень історії філософії якраз у контексті культури. Пропонуючи всім історикам філософії осмислити предмет своїх пошуків у контексті культури як реалізації людських цінностей і, власне, "простору людського спілкування", він визнав людину за той вирішальний чинник, який визначає шлях розвитку цивілізації уже на "постіндустріальній стадії розвитку людства". Принципову увагу якраз до особистісного початку в естетичному поступі людства в його нерозривній єдності з етичним виміром нашого існування привернули автори розвідки (Мазепа и др., 1992) з теми "Мистецтво: художня реальність і утопія". Починаючи від перших її розділів "І. Художня реальність як феномен культури" і "II. Духовне життя людини і художньо-образної структури мистецтва" та закінчуючи фінальними "VI. Проблема утопії і свободи в культурі" й "VII. Колами утопічного Пекла (Жанр дистопії в культурній самосвідомості ХХ ст.)", – її автори на чолі із завідділу естетики цього інституту – доктором філософських наук, професором В. Мазепою, зокрема А. Азархін і А. Шевченко, провели читача колами пізнання явища естетичного від "побутування мистецтва у сфері буденної свідомості" до осягнення "взаємодії рівнів мистецтва в культурі" і вищої "метафізики гри" на шляху від естетики до філософської антропології.

Помітним кроком уперед у цих новаторських пошуках стала праця (Крымский и др., 1993) з розгляду проблем епістемології культури у форматі впровадження до узагальненої теорії пізнання С. Кримського, Б. Парахонського та В. Мейзерського. Органічне продовження низки їхніх розвідок 70–80-х років ХХ ст., це видання постало у

філософській думці незалежної України, як, власне, найперша – публічна, системна інноваційна спроба вивчення форм руху знання у контексті світової культури від архаїки й до постмодерну. Констатуючи у вступі "Втрачені можливості традиційної гносеології" різноміцність і фактичну незмінність гносеологічної проблематики філософії XVII–XIX ст., як те, що майже чотири віки європейська філософія, за всього розмаю концепцій процесу пізнання, вичерпувалась усе тією ж проблематикою його аналізу – "проблематикою локівської теорії пізнання", його автори наголосили, що пізнання набуває не лиш "сциєнтистський", а і "екзистенційний" сенс саме як "людини-мірна подія, ціннісний акт утвердження людської справжності". Принципово заявлено тут потреба включення до гносеології "основних форм духовності", пов'язаних з мовною свідомістю, етосом знання, гностичним переживанням, формами комунікації, герменевтичними процесами, сенсобудівництвом буття і його ж софійністю, як і з символізацією речей та ідей і, врешті, платонівською структурою світу культури й архетипами творчості, увійшла до поля зору їхніх колег – авторів перших новаторських навчальних посібників з філософії для вітчизняних вишів. Відзначимо між них низку виданих, переважно саме в Києві, тих курсів лекцій і підручників першої половини 90-х років ХХ ст., авторські колективи яких, на наш погляд, і зробили основний внесок до реалізації фінального етапу деструкції марксистсько-ленінської філософії у вищій школі України (Бичко та ін., 1991; Бичко та ін., 1994). Створені класиками вітчизняних філософських освіти, науки й культури ХХ ст. – ученими Інституту філософії АН УРСР, кафедри філософії АН УРСР і філософського факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка під проводом І. Бичка, вони, на наш погляд, виразно втілили означені вище тенденції трансформування української філософської думки за періоду "перебудови" і вже в незалежній Україні.

Дискусія і висновки

Ця – розкріпачувана, вітчизняна філософська думка межі постмодерну і метамодерну стала свідченням відродження вільного українського академічного і вишівського філософування та щирою супутницею нових поколінь української філософської спільноти. Прикметний внесок до її народження зробили фахові дослідники історії вітчизняної філософії ХХ ст. – автори не раз згаданих вище перших монографій з цієї теми В. Табачковський і Г. Горак, як і, головне, автор вступів до цих видань і двох перших їх розділів І. Бичко. Уважний співбесідник та блискучий лектор, він заворожував нас – слухачів його авторського курсу лекцій "Етнологічний аспект філософського ученя" та курсу з історії зарубіжної філософії ХХ ст., творчим утіленням у них неперепутних ідей курсу лекцій про мислення М. Гайдегера та власними промовистими – збереженими у пам'яті, висновками з них: "Отже, філософське мислення, на відміну від повсякденної утилітарності й догматизму, є принципово плюралістичним, толерантним, діалогічним. Будучи орієнтованим на мудрість, філософське мислення є реально постійним і пристрасним прагненням (навіть – любов'ю) до мудрості, але не самою мудрістю, яка неосязна в нескінченності багатства свого змісту. Тому філософія передусім вчить мислити, вчить проблемного, творчого підходу до своєї тематики" (Бичко та ін., 1991, с. 6). В осяяній світлі цієї настанови І. Бичком було замислено і довершено виконано один із найпоказовіших взірців фахового – новаторського, переосмислення в незалежній Україні поступу філософської думки від Стародавнього Сходу до ХХ ст. включно, як-от вміщені в цих

двох навчально-методичних виданнях написані ним, крім вступів до них, і два їх перші розділи. Перший із них – "Філософія, її проблематика та роль у суспільстві", наявний у другому виданні під заголовком "Філософія як спосіб духовного самовизначення людини у світі", та другий – "Історичні типи філософії". Проблема людини і світу в історії філософії", згодом перейменованій на "Історичні типи філософування" і написаний І. Бичком спільно з Г. Горак та В. Табачковським, – ці розділи вперше за студентські роки відкрили авторам статті вкрай розмаїту панораму еволюції філософської думки від первісної міфології до її трагічної долі в УРСР за "Розстріляного Відродження".

Частково оприлюднені автором статті в монографії (Вдовиченко, 2024b) конспекти прослуханих ним та його товаришами по студентській лаві курсів лекцій М. Тарасенка, А. Горак, І. Бичка, як і інших їхніх наставників у 90-х роках ХХ ст., приховують між рядків побіжно та принагідно зауважувані нами тоді й осягнуті пізніше відчуття розриву поколінь та ідейне сум'яття в очах і душах наших викладачів. Скондесованим та промовистим їх вираженням – відвертим та відчутно трагічним, є щоденникові записи А. Горак (Горак, & Березко, 2006) про стосунки батьків і дітей, покликання й долю та, в підсумку, про Життя і Смерть. Найближче й найкраще відомим мені прикладом такого душевного непокою на перетині радянської і пострадянської епох у рідній філософії був досвід мого діда – професора КДУ ім. Т. Г. Шевченка. Старший колега і навчитель А. Горак на кафедрі філософії Інституту підвищення кваліфікації при цьому університеті, який, як і вона, чи не повною мірою пережив гру життя і смерті під час Другої світової війни, він водночас мав і яскравий досвід творчого спілкування з низкою поколінь до- та післявоєнного Київського філософського кола, одним зі скромних творців якого став і сам. Принципово українськомовний автор праць і лектор – дослідник та популяризатор світової філософської і природничо-наукової думки й водночас розробник гуманізованої парадигми марксистсько-ленінської філософії, він та представлені прізвищами П. Копніна, М. Злотіної, М. Гончаренка, І. Головахи, Д. Острянина, М. Юшманова покоління, за словами, А. Горак, "старої гвардії", виявились багато в чому загубленою ланкою між репресованим сталінізмом "філософським фронтом" УСРР 20–40-х років ХХ ст. і вже постмодерною генерацією філософів-"шістдесятників". Як він – дослідник теми "Взаємозв'язок форм руху матерії у неорганічній природі" в захищеній ним 1955 р. кандидатській дисертації та теми "Проблема структури в теорії відображення" в захищеній у 1968 р. уже докторської, так і мій батько – розробник проблеми інтуїції в радянській і закордонній гносеології постмодерну, та я, на тоді – майже абітурієнт КДУ ім. Т. Г. Шевченка, стали свідками й учасниками сповненого оптимістичних сподівань входження рідних філософських освіти, науки та культури до омріяного етапу їх пострадянських – натхненних і творчих, оновлення й розквіту.

Одними з пам'ятних багатообіцяльних прологів до цього майбуття для нас стали розвідки колег діда і батька – знаних вітчизняних академічних фахівців-філософів: "Геній у мистецтві й науці" (1991) экс-заступника П. Копніна на посаді директора Інституту філософії АН УРСР у 1966–1968 рр., професора М. В. Гончаренка та "Під знаком вічності: Читання філософічне, у чомусь повчальне, в чомусь розважальне..." (1991) співробітника Кафедри філософії цього ж інституту К. Жоля. Не раз згаданий у низці наших публікацій та монографії (Вдовиченко, 2024b), М. Гончаренко зробив від епохи

хрущовської "відлиги" до кінця "перебудови" значний внесок до гуманізування філософських освіти, науки і культури в УРСР. У центрі його уваги у цій – найосяжнішій – його фінальній монографії опинилась "творчість геніїв", як "віхи в розвитку світової культури" та "верхів її здобутків на кожному з етапів історичного прогресу" (Гончаренко, 1991, с. 5). Проникливий дослідник культуротворчості в Україні і світі на загал, він поставив у осердя праці образ генія-творця як протилежну фігурі номенклатурного функціонера константу – той "символ невечерного багатства людських почуттів і людського розуму", який завжди матиме "наснажливу і приваблювальну-повчальну силу взірця для всіх інших". Не менш захоплююче розгортаючи фактографічно насичену й історіографічно аргументовану панораму підростання людини та людства від "Світу богів, філософів і героїв" до епохи Фауста німецької класичної філософії – Г. Гегеля, К. Жоль так визначив інтенцію своїх роздумів на шляху до пострадянського світу: "Правильно говорять, що в наш час ми перебуваємо на стадії "іспиту сумління" ... постає питання: які ж знання нам необхідні, щоб скласти цей іспит? Сподіваюсь, ніхто не зважиться стверджувати сьогодні, що цінність історичних знань вимірюється їх миттєвою, утилітарною користістю. Життя навчило нас, що зневага до так званих абстрактних істин і одвічних заповідей одного дня може обернутись інтелектуальним засліпленням та грубим зневаженням елементарних загальнолюдських цінностей" (Жоль, 1991, с. 8). Повчально й застережно узагальнювальний досвід усіх генерацій Київського філософського кола ХХ – початку ХХІ ст., зокрема і трьох поколінь моєї "філософської родини", ці роздуми закликають кожного з нас бути свідомими й відповідальними творцями та охоронцями національної і всієї світової інтелектуальної традиції.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Бистрицький, Є., Хома, В., Мірошник, К. & Сімороз, О. (2020). Знати і бути. *Sententiae*, 39(2), 213–225. <https://doi.org/10.31649/sent39.02.213>
- Бичко, І. В., Горак, Г. І., & Табачковський, В. Г. (1994). *Філософія. Курс лекцій*. Либідь.
- Бичко, І. В., Осічнюк, Ю. В., & Табачковський, В. Г. (1991). *Філософія. Курс лекцій*. Либідь.
- Булатов, М., Причепий, Е., & Возняк, І. (1989). *Законы и принципы материалистической диалектики (социально-практические и прогностические аспекты)*. Наукова думка.
- Васильев, С. (1988). *Синтез смысла при создании и понимании текста*. Наукова думка.
- Вдовиченко, Г. В. (2024а). Київська філософська школа другої половини ХХ століття і витоки кризи марксизму-ленінізму у вишах УРСР: Досвід Київського державного університету (кінець 40-х – середина 60-х років ХХ століття). *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*, 2(22), 68–76. <https://doi.org/10.17721/sophia.2023.22.14>
- Вдовиченко, Г. В. (2024б). *Київська філософська школа другої половини ХХ століття у голосах пам'яті творців і нащадків*. ВПЦ "Київський університет".
- Вдовиченко, Г. В. (2024с). Київська філософська школа і деградація марксизму-ленінізму в КДУ імені Т. Г. Шевченка (друга половина 60-х – 70-ті роки ХХ століття). *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*, 1(23), 73–81. <https://doi.org/10.17721/sophia.2024.23.15>
- Вдовиченко, Г. В., Русин, М. Ю., Огородник, І. В., Бондар, С. В., & Погорілий, А. О. (2008). *Історія української філософії*. ВПЦ "Київський університет". http://megalib.com.ua/book/41_istoriya_ukrainskoi_filosofii.html
- Головаха, Є., Зборовська, К., Кхелуфі, А., & Хома, В. (2017). Суб'єктивний погляд на українську філософію (Розмова із Ксенією Зборовською, Аміною Кхелуфі та Всеволодом Хомою). *Sententiae*, 36(1), 173–214. <https://doi.org/10.22240/sent36.01.173>
- Гончаренко, Н. В. (1991). *Геній в искусстве и науке*. Искусство.
- Горак, А. (2009). *Сорок сороков*. Стилоз.
- Горак, Г. (1988). Філософія перебудови і перебудова філософії. *Наука і культура. Україна: Щорічник*, 22, 32–38.
- Горак, Г., & Березко, І. (2006). *Сутінкові роздуми і полудневі бесіди. Збірка есеїв та віршів*. Стилоз.
- Гордиенко, А., Курганский, В., & Лях, В. (1985). *Современная буржуазная философия человека (критический анализ)*. Наукова думка.
- Горский, В. С. (1981). *Историко-философское столкновение текста*. Наукова думка.
- Горский, В. С., & Чайка, Т. А. (2014). *Я прожил счастливую жизнь (Цикл интервью Т. А. Чайки)*. Изд. дом Дмитрия Буряго.
- Горский, В. С., Кушаков, Ю. В., & Ферстер, В. (1991). *История философии и культура*. Наукова думка.
- Губерський, Л. В., Батрименко, О. В., & Бугров, В. А. (Ред.). (2024). *Філософський факультет за роки незалежності*. Vadex.
- Губерський, Л. В., Конверський, А. Є., & Бичко І. В. (2010). *Генеза філософських студій у Київському університеті*. ВПЦ "Київський університет".
- Ермоленко, А., & Райда, К. (1987). *Преображенные формы социальной рациональности*. Наукова думка.
- Євдокименко, В., Василенко, В., & Гаврилюк, П. (1968). *Розвиток філософії в Українській РСР*. Наукова думка.
- Єрмоленко, А., Хома, В., Давіденко, І., & Мірошник, К. (2022). Німецька філософія в українському контексті (70–80-ті роки ХХ ст.). Частина I. *Sententiae*, 41(1), 141–162. <https://doi.org/10.31649/sent41.01.141>
- Жоль, К. (1984). *Мысль. Слово. Метафора. Проблемы семантики в философском освещении*. Наукова думка.
- Жоль, К. (1991). *Под знаком вечности: Чтение философического, в чем-то волнительное, в чем-то отдохновительное, с предисловием и рисунками*. Молодь.
- Конверський, А. Є., Бичко І. В., & Огородник І. В. (2005). *Філософська думка у Київському університеті: Історія і сучасність*. Центр навчальної літератури.
- Копнин, П., Артюх, А., & Бичко, І. (1965). *Логика научного исследования*. Наука.
- Кравченко, А. (1985). *Философские проблемы обоснования физической теории*. Наукова думка.
- Крымский, С. Б., & Чайка, Т. А. (2012). *Сергей Крымский: Наш разговор длиною в жизнь (Цикл интервью Т. А. Чайки)*. Изд. дом Дмитрия Буряго.
- Крымский, С. Б., Парахонский, Б. А., & Мейзерский, В. М. (1993). *Эпистемология культуры. Введение в обобщенную теорию познания*. Наукова думка.
- Кузнецов, В. (1987). *Проблема "универсалий" в физическом познании*. Наукова думка.
- Лобовик, В., Колодний, А., & Арестова, Н. (1991). *Культура. Религия. Атеизм*. Наукова думка.
- Лой, А. М. (1988). *Сознание как предмет теории познания*. Наукова думка.
- Лой, А., Давіденко, І., Мірошник, К., & Попіль, Д. (2021). Розум за "залізною завісою": Українська філософія пізнього СРСР та світова наука. *Sententiae*, 40(2), 161–183. <https://doi.org/10.31649/sent40.02.161>
- Лой, А. М. (2025). *Ситуація розуму*. Основи.
- Мазепа, В., Азарин, А., & Шевченко, А. (1992). *Искусство: Художественная реальность и утопия*. Наукова думка.
- Мазепа, В., Иванов, В., & Малахов, В. (1980). *Художественная деятельность. Проблема субъекта и объективной детерминации*. Наукова думка.
- Малахов, В., Дмитренко, С., Зайченко, Є., & Сімороз, О. (2022). Етика в дослідницьких практиках 60–80-х років. Частина I. *Sententiae*, 40(3), 162–179. <https://doi.org/10.31649/sent40.03.162> (Оригінальна праця 30. Листопад 2021)
- Мороз, А. (1988). *Кибернетика в системе современного научного знания*. Наукова думка.
- Озадовская, Л. (1989). *Философско-методологические регулятивы физического знания*. Наукова думка
- Острянин, Д., Євдокименко, В., & Гончаренко, М. (1966). *Нарис історії філософії на Україні*. Наукова думка.
- Парахонский, Б. (1988). *Язык культуры и генезис знания (ценностно-коммуникативный аспект)*. Наукова думка.
- Патрушева, Т., & Павленко, Ю. (2000). *Погорілий Олександр Іванович: Біобібліогр. Показчик*. Вид. дім "К. М. Academia".
- Попович, М., Бистрицький, Е., & Васильев, С. (1982). *Понимание как логико-гносеологическая проблема: Сборник научных трудов*. Наукова думка.
- Причепий, Є., Анучіна, В., Дзюба, Я., & Горобенко, Я. (2022). Феноменологія знаків долі. Частина II. *Sententiae*, 41(3), 165–185. <https://doi.org/10.31649/sent41.03.165>
- Пролеев, С., Зборовська, К., Мироненко, Р., Костенко, О., & Шульга, М. (2018). Філософія як школа життя за часів тоталітаризму: Частина I. Мислення в просторі радянських міфів. *Sententiae*, 37(2), 186–205. <https://doi.org/10.22240/sent37.02.186>
- Сохань, Л., & Ануфриева, Р. (1988). *Научно-технический прогресс и творческий потенциал человека*. Наукова думка.
- Сохань, Л., & Тихонович, В. (1985). *Жизнь как творчество (социально-психологический анализ)*. Наукова думка.
- Стратій, Я., Зборовська, К., Зинченко, Г., & Дмитренко, С. (2018). Українська філософія на зламі епох (Розмова зі Ксенією Зборовською, Геннадієм Зінченком і Софією Дмитренко). *Sententiae*, 37(1), 183–217. <https://doi.org/10.22240/sent37.01.183>
- Табачковський, В. (2002). *У пошуках невтраченого часу (Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників)*. Парапан.

Храмова, В. (1984). *Категориальний синтез теоретического знания*. Наукова думка.

Цехмистро, І. З. (1981). *Поиски квантовой концепции физических оснований сознания*. Вища школа.

Чайка, Т., Кхелуфі, А., & Мирошник, К. (2024). Слово письмо і слово усне: У напрямку до усної історії філософії: Частина I. На перетинах долі: Таємниця старовинного килимка. *Sententiae*, 43(1), 190–211. <https://doi.org/10.31649/sent43.01.190>

Шинкарук, В. І., Есипчук, Н. М., & Иванов, В. П. (1977). *Человек и мир человека (Категории "человек" и "мир" в системе научного мировоззрения)*. Наукова думка.

Шинкарук, В., & Яценко, А. (1984). *Гуманизм диалектико-материалистического мировоззрения*. Политиздат Украины.

Шудря, Е., Шинкарук, В., & Новикова, Л. (1985). *Искусство в мире духовной культуры*. Наукова думка.

Ящук, Т., & Хома, В. (2022). Радянська соціальна філософія: Вихід за межі історичного матеріалізму. Частина I. *Sententiae*, 41(3), 186–196. <https://doi.org/10.31649/sent41.03.186>

Ящук, Т., & Хома, В. (2025). "Конвергенція" істмату 1970–1980-х в Україні: Шлях до соціальної, політичної чи моральної філософії? *Sententiae*, 44(1), 212–234. <https://doi.org/10.31649/sent44.01.212>

References

Bulatov, M., Prychepii, Y., & Voznyak, I. (1989). *Laws and principles of materialistic dialectics (socio-practical & prognostic aspects)*. Naukova dumka [in Russian].

Bychko, I., Osichnyuk, Y., & Tabachkovskiy, V. (1991). *Philosophy. Lecture Course*. Lybid [in Ukrainian].

Bychko, I., Horak, H., & Tabachkovskiy, V. (1994). *Philosophy. Lecture Course*. Lybid [in Ukrainian].

Bystrytsky, Y., Khoma, V., Myroshnyk, K., & Simoroz, O. (2020). To know and to be. *Sententiae*, 39(2), 213–225 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31649/sent39.02.213>

Chaika, T., Khelufi, A., & Myroshnyk, K. (2024). The written word and the oral word: toward an oral history of philosophy: Part I: At the crossroads of fate: The secret of the ancient rug (Interview with Amina Khelufi & Kseniia Myroshnyk). *Sententiae*, 43(1), 190–211 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31649/sent43.01.190>

Golovakha, Y., Zborovska, X., Khelufi, A., & Khoma, V. (2017). Subjective view of Ukrainian philosophy (Conversation with Xenija Zborovska, Amina Khelufi and Vsevolod Khoma). *Sententiae*, 36(1), 173–214 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.22240/sent36.01.173>

Gordienko, A., Kurhansky, V., & Lyakh, V. (1985). *Modern bourgeois philosophy of man (critical analysis)*. Naukova dumka [in Russian].

Honcharenko, N. V. (1991). *Genius in art and science*. Iskusstvo [in Russian].

Horak, H. (1988). Philosophy of "reconstruction" and "reconstruction" of philosophy. *Science and Culture. Ukraine*, 22, 32–38 [in Ukrainian].

Horak, H. (2009). *Forty forties*. Stylos [in Russian].

Horak, H., & Berezko, I. (2006). *Twilight reflections & afternoon conversations: Collection of essays & poems*. Stylos [in Ukrainian].

Horskyi, V. (1981). *Historical and philosophical interpretation of the text*. Naukova Dumka [in Russian].

Horskyi, V., & Chaika, T. (2014). *I lived a happy life (T. A. Chayka Interview cycle)*. Publishing House of D. Byrago [in Ukrainian].

Horskyi, V., Kushakov, Y., & Foerster, V. (1991). *History of philosophy and culture*. Naukova Dumka [in Russian].

Huberskyi, L. V., Batrymenko, O. V., & Bugrov, V. A. (Eds.) (2024). *Faculty of Philosophy during the years of independence*. Vadex [in Ukrainian].

Huberskyi, L. V., Konverskyi, A. E., & Bychko, I. V. (2010). *The Genesis of philosophical studies at Kyiv University*. PPC "Kyiv University" [in Ukrainian].

Khramova, V. (1984). *Categorical synthesis of theoretical knowledge*. Naukova Dumka [in Russian].

Konverskyi, A., Bychko, I., & Ohorodnyk, I. (2005). *Philosophical thought at Kyiv University: History and modernity*. Center for educational literature [in Ukrainian].

Kopnyin, P., Artiukh, A., & Bychko, I. (1965). *Logic of scientific research*. Nauka [in Russian].

Kravchenko, A. (1985). *Philosophical problems of physical theory's substantiation*. Naukova Dumka [in Russian].

Krymskyi, S., & Chaika, T. (2012). *Serhey Krymskyi: Our conversation as long as life itself (T. A. Chayka Interview cycle)*. Publishing House of D. Byrago [in Russian].

Krymskyi, S., Parahonskyi, B., & Mejzerskyi, V. (1993). *Epistemology of culture. Introduction to the generalized theory of knowledge*. Naukova Dumka [in Russian].

Kuznetsov, V. (1987). *The Problem of "Universals" in physical cognition*. Naukova Dumka [in Russian].

Lobovyy, V., Kolodnyi, A., & Arestova, N. (1991). *Culture. Religion. Atheism*. Naukova Dumka [in Russian].

Loy, A. (1988). *Consciousness as a subject of epistemology*. Naukova Dumka [in Russian].

Loy, A. (2025). *Situation of the Mind*. Osnovy [in Ukrainian].

Loy, A., Davidenko, I., Myroshnyk, K., & Popil, D. (2021). The mind behind the iron curtain: Ukrainian philosophy of the late USSR and world science. *Sententiae*, 40(2), 161–183. <https://doi.org/10.31649/sent40.02.161>

Malakhov, V., Dmytrenko, S., Zaichenko, E., & Simoroz, O. (2022). Ethics in research practices of the 60's – 80's. Part I. *Sententiae*, 40(3), 162–179 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31649/sent40.03.162> (Original work published November 30, 2021)

Mazepa, V., Azarhin, A., & Shevchenko, A. (1992). *Art: Artistic reality and utopia*. Naukova Dumka [in Russian].

Mazepa, V., Ivanov, V., & Malakhov, V. (1980). *Artistic activity. The problem of the subject & objective determination*. Naukova Dumka [in Russian].

Moroz, A. (1988). *Cybernetics in the system of modern scientific knowledge*. Naukova Dumka [in Russian].

Ostryanyn, D., Yevdokymenko, V., & Honcharenko, M. (1966). *Essay on the history of philosophy in Ukraine*. Naukova Dumka [in Ukrainian].

Ozadovskaya, L. (1989). *Philosophical and methodological regulations of physical knowledge*. Naukova Dumka [in Russian].

Parakhonsky, B. (1988). *Language of culture and genesis of knowledge (value-communicative aspect)*. Naukova Dumka [in Russian].

Patrusheva, T. & Pavlenko, Y. (2000) *Olexander Ivanovych Pohorilyi: A Bio-Bibliographic Index*. Kyiv-Mohyla Academy Publishing House [in Ukrainian].

Popovych, M., Bystrytskyi, Y., & Vasyliiev, A. (1982). *Understanding as logical-epistemological problem: A collection of scientific papers*. Naukova Dumka [in Russian].

Proleyev, S., Zborovska, X., Mironenko, R., Kostenko, O., & Shulha, M. (2018). Philosophy as a school of life at the time of totalitarianism: Part I. Thinking in the Space of Soviet Myths. (Conversation with Xenija Zborovska, Ruslan Mironenko, Olena Kostenko and Mykola Shulha). *Sententiae*, 37(2), 186–205 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.22240/sent37.02.186>

Prychepii, Y., Anuchina, V., Dziuba, Y., & Gorobenko, Y. (2022). Phenomenology of fate signs. Part II. *Sententiae*, 41(3), 165–185. <https://doi.org/10.31649/sent41.03.165>

Shudrya, Y., Shynkaruk, V., & Novikova, L. (1985). *Art in the world of spiritual culture*. Naukova Dumka [in Russian].

Shynkaruk, V., & Yatsenko, A. (1984). *Humanism of the dialectical-materialism worldview*. Polityvydav of Ukraine [in Russian].

Shynkaruk, V., Yesypchuk, N., & Ivanov, V. (1977). *Man and the world of man (Categories "man" and "world" in the system of scientific worldview)*. Naukova Dumka [in Russian].

Sokhan, L., & Anufrieva, R. (1988). *Scientific and technological progress and human creative potential*. Naukova Dumka [in Russian].

Sokhan, L., & Tikhonovych, V. (1985). *Life as creativity (socio-psychological analysis)*. Naukova Dumka [in Russian].

Stratii, Y., Zborovska, X., Zinchenko, G., & Dmytrenko, S. (2018). Ukrainian philosophy on the fracture of epoch (Conversation with Ksenia Zborovska, Gennady Zinchenko and Sophia Dmitrenko). *Sententiae*, 37(1), 183–218 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.22240/sent37.01.183>

Tabachkovskiy, V. (2002). *In search of non-wasted time. (Essays on the creative heritage of the Ukrainian philosophers of the sixties)*. Parapan [in Ukrainian].

Tsehmistro, I. Z. (1981). *Searches for a quantum concept of the physical foundations of consciousness*. Higher School [in Russian].

Vasiliev, S. (1988). *Synthesis of meaning in the creation and understanding of the text*. Naukova dumka [in Russian].

Vdovychenko, H. (2024a). Kyiv philosophical school and the origins of the crisis of marxism-leninism in higher education of the Ukrainian SSR: The experience of Kyiv State University (late 1940s – mid 1960s). *Sophia. Human and Religious Studies Bulletin*, 22(2), 68–76 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/sophia.2023.22.14>

Vdovychenko H. (2024b). *Kyiv philosophical school of the second half of the 20th century in the voices of the memory of its creators and descendants*. PPC "Kyiv University" [in Ukrainian].

Vdovychenko, H. (2024c). Kyiv philosophical school and the destruction of marxism-leninism at T. G. Shevchenko Kyiv State University (second half of the 1960s – 1970s). *Sophia. Human and Religious Studies Bulletin*, 1(23), 73–81 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/sophia.2024.23.15>

Vdovychenko, H., Rusyn, M. Yu., Ogorodnyk, I. V., Bondar, S. V., & Pohorilyi, A. O. (2008). *History of Ukrainian Philosophy*. PPC "Kyiv University" [in Ukrainian]. http://megalib.com.ua/book/41_Istoriya_ykrainskoi_filosofii.html

Yashchuk, T., & Khoma, V. (2022). Soviet social philosophy: Escape from the frame of historical materialism. Part I *Sententiae*, 41(3), 186 – 196 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31649/sent41.03.186>

Yashchuk, T., & Khoma, V. (2025). The "Convergence" of Istmat in the 1970s–1980s in Ukraine: The path to social, political, or moral philosophy? *Sententiae*, 44(1), 212–234. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31649/sent44.01.212>

Yermolenko, A., & Rayda, K. (1987). *Transformed forms of social rationality*. Naukova dumka [in Russian].

Yermolenko, A., Khoma, V., Davidenko, I., & Myroshnyk, K. (2022). German philosophy in the Ukrainian context (70–80s of the 20th century). Part I. *Sententiae*, 41(1), 141–162 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31649/sent41.01.141>

Yevdokymenko, V., Vasylenko, V., & Havryluk, P. (1968). *Development of philosophy in Ukrainian SSR*. Naukova dumka [in Ukrainian].

Zhohl, K. (1984). *Thought. Word. Metaphor. Problems of semantics in philosophical illumination*. Naukova dumka [in Russian].

Zhohl, K. (1991). *Under the sign of eternity: Philosophical reading, in some ways exciting, in some ways relaxing*. Molod [in Russian].

Отримано редакцією журналу / Received: 07.08.25

Прорецензовано / Revised: 12.08.25

Схвалено до друку / Accepted: 10.09.25

Heorhii VDOVYCHENKO, DSc (Philos), Assoc. Prof.
 ORCID ID: 0000-0002-8532-7672
 e-mail: georgyv dovychenko@knu.ua
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

KYIV PHILOSOPHICAL CIRCLE AND THE CRISIS OF MARXISM-LENINISM AT TARAS SHEVCHENKO KYIV STATE UNIVERSITY (1980S – FIRST HALF OF THE 1990S)

Background. *The Kyiv Philosophical Circle of the 1950s – 1990s, represented mainly by graduates of the Faculty of Philosophy of Taras Shevchenko Kyiv State University, both its professors and employees of the Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, was a leading participant in the destruction of the Stalinist ideology in Ukraine. The creators of our national philosophical education, science and culture from the Khrushchev's "Thaw" to the dead end of Gorbachev's "Perestroika" jointly contributed to the critical rethinking and a reasoned denial of the official Soviet ideology and philosophy. It was the Director of this Institute in 1968 – 2001 V. Shynkaruk, Deans of the said Faculty from V. Tancher to M. Tarasenko and A. Konversky, as well as a bunch of their colleagues from both these institutions.*

The purpose of our article is to consider the contribution of the the Kyiv Philosophical Circle to the reformation, criticism and destruction of the Marxist-Leninist philosophy both in the Taras Shevchenko Kyiv State University and philosophical education, science & culture of the Ukrainian SSR at all in the 1980s and early 1990s.

Methods. *To achieve this goal, the author used modern and classical methods of both philosophical & historical-philosophical analysis, as well as methods of some modern humanitarian disciplines. Along with the basic principles of scientific knowledge as objectivity, systematicity and historicism, the author used logical and historical general methods. Both the methods of structural and functional and comparative analysis of the evolution of contemporary domestic and foreign philosophy are also used, as well as the method biographical analysis of the figures of the said circle.*

Results. *Four generations of this Circle took an active part in the processes of destroying the ideology of Stalinism, as well as Marxism-Leninism and its philosophical basis. They were P. Kopnin and his students, such as S. Krymsky, M. Popovych, H. Horak and I. Bychko, as well as their colleagues V. Shynkaruk, T. Yashchuk, Y. Bystrytskyi, A. Yermolenko, A. Loy, S. Proleiev and others. They are known as as the authors of a wide range of original works of the end of the "Stagnation" and "Perestroika" periods, wich spanned from creative analysis of philosophical issues of natural science to the keen consideration of the theory and history of ethics, aesthetics, sociology and religions. Both these works and the entire pedagogical experience of them at the said faculty clearly testified to their significant contribution to the democratization of Ukrainian philosophical education, science and culture in the context of creative assimilation by them of the best intellectual attainments of world civilizational progress.*

Conclusions. *The article studied a wide range of scholarly & other works of the Ukrainian SSR's professional philosophical community of the 1970-s – 1990s as well as a series of interviews of the creators of the Kyiv Philosophical Circle in the projects on the oral history of philosophy of the early 21st century. The author used the memoirs of his family members, also participants of the said circle in the 1950s – 1990s. They clearly testify to its principled thematic & substantive involment in scholarly & pedagogical workat the end of the "Stagnation" and during the "Perestroika" in the Ukrainian SSR to the world Post-modern philosophical life. This circle initiated the de-ideologization of the philosophical higher education, based on the experience of the neo-Marxism and a lot of Post-modern philosophical ideas & teachings.*

Keywords: *history of philosophy of Ukraine, Kyiv Philosophical Circle of the 1940s – 1990s, the Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Taras Shevchenko Kyiv State University, Oral History of Philosophy, P. Kopnin, V. Shynkaruk, A. Konverskyi, M. Tarasenko.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.